

MİLLİ İÇTİMÂİYÂT

— I —

MİLLİ İÇTİMÂİYÂTIN MAHİYETİ

İnsana tealluk eden hâdiseler iki kısımdır : Şuurlu hâdiseler, şuursuz hâdiseler. Her zaman şuursuz kalan hâdiseler, hayatî hâdiselerdir. Bunlardan *hayâtiyyât* ilmi bahseder. Daima yahut bazen şuurlu olabilen hâdiseler *ruhî hâdiseler*dir. Ruhî hâdiseler birtakım tarz-ı tehüssüsler, tarz-ı idrakler, tarz-ı hareketlerdir ki iki kısma ayrılır. Birincisi ferde uzviyetinin telkin ettiği duygular ve hareketlerdir ki bunlara *fer'iyyen ruhî hâdiseler* denilir. Bu hâdiselerden bahseden ilme ruhiyyât namı verilir. İkincisi fertlere mensup oldukları içtimâî zümreler tarafından telkin olunan tarz-ı idrakler, tarz-ı amellerdir ki bunlara da *ictimâiyen ruhî hâdiseler* denilir. Bu hâdiselerden bahseden ilme de *ictimâiyât* namı verilir. Fertlere, mensup oldukları içtimâî zümrenin telkin ettiği tarz-ı idrak ve amellere *an'ane* denilir. An'ane dinî, ahlakî, hukukî, lisanî, bedî'î, iktisâdî namlarıyla kısımlara ayrılır. Dinî itikad ve âyinler dinî an'anelerdir. Lisânî, bedî'î, iktisâdî kaideler de bu sınıflara mensup an'anelerdir. Mazideki menseleri itibariyle birbirine merbut an'anelerin hey'et-i mecmuasına *medeniyet* denilir. An'aneler müteaddit milletler arasında müşterek olduğu için medeniyet bey-nülmilel bir mahiyeti hâizdir. Müşterek bir medeniyete malik olan milletlerin mecmû'una *medeniyet zümresi* denilir. Bazen bir millet birkaç medeniyetin an'anelerine tabi, binaenaleyh müteaddit medeniyet zümrelerine mensup bulunurlar. Mesela Osmanlı Türkleri eski Türk medeniyetinden birçok an'aneleri muhafaza ettikleri gibi sonra islâm medeniyetinden ve bilahere de Avrupa medeniyetinden birçok an'aneler almışlardır.

An'ane bir hüsn yahut kabh hükmünü yani tabir-i cedid bir kıymet hükmünü mutazammın olan bir tarz-ı idrak yahut tarz-ı ameldir. Halbuki her milletin hüsn ve kabh hakkında hüküm veren yani kıymet hükümlerinde hakim olan ve tamamiyle kendine mahsus bulunan bir içtimâî vicdanı vardır ki buna *örf* [*opinion*] namı verilir. An'ane beynülmilel olduğu halde örf tamamiyle millîdir. Zaten bir milleti husûle getiren âmiller kendi fertleri arasındaki *teârûf* den ve bu fertlerle başka milletlere mensup fertler arasındaki *tenâkür* den ibarettir. Teârûf örfte müşareket, tenâkür ise örfte mübâyenet manasındadır. [el-Ervâhu cunûdun mucennedetun femâ teâruf minhâ i'telef ve mâ tenâker ihtelefe] hadîs-i şerîfi de bu hakikatı nâtıktır. Her millet, hususî bir takım şerâit-i içtimâîye içinde yaşadığı için onun kendine mahsus kıymet hükümleri yani örfleri olmak tabiidir. Ve milletin hakikî vicdanî an'anelerinde değil, örflerinde tecellî eder. O halde bir milletin an'aneleriyle örfleri arasında teâruz husûle gelebilir. Bir an'ane milletin örfüne ya muvafıktır ya değildir. Eğer muvafık ise ona *müessese* denilir. Eğer muvafık değilse ve milletin hayatında hiçbir mevkii kalmamışsa, ona *müstehâse* [*fossile*] denilir. Örfte muvafakatı kalmadığı halde [bakiyyetu'l-mâzî fi'l-hâl] kabîlinden hâl-i hayatta mütereddîâne bir mevkî'i henüz baki ise, ona *peszinde* [*surviance*] namı verilir. O halde bir milletin içtimâî vicdanı ancak müesseselerinde tecellî eder. Müesseseler beynülmilel değil, tamamiyle millîdir. Her milletteki umûm müesseselerin mecmû'una o milletin *hars* [*culture*] denilir. Hars da örf ve müessese gibi tamamiyle millî bir mahiyeti hâizdir. Müessese mutlaka bir an'annenin örfte muvafatıyla husûle gelmez. An'anede mevkî'i olmadığı halde, örfün kabulüyle teşekkül etmiş müesseseler de vardır. Mesela Mevlid-i Şerîf fıkihta hiçbir mevkîe malik değilken, bugün canlı bir ibadet halini almıştır. Bir an'ane bazen bir yerde müstehâse, diğer mahalde müessese halinde bulunabilir. Mesela fıkhnın ukûbât faslı Türk örfüne muvafık olmadığı için Türkiye'de bir müstehâse mahiyetini almıştır. Fakat Hicaz ve Yemen kıtalarında henüz bir müessese kıymetini muhafaza etmektedir. Ta'addüd-i zevecât an'anesi Türkler arasında ancak bir (peszinde) sûretinde ibkâ-yı mevcudiyet etmektedir.

Bir hasrın derûnunda doğrudan doğruya teşekkül eden müesseseler olmadığı gibi beynülmilel medeniyetlerden alınarak örfe uydurulan an'aneler dahi vardır. Bazen bir hars müteaddid medeniyetlerden an'aneler alabilir. Mesela Türk harsı (ki Osmanlı Türkleri arasında teşekkül etmiştir) üç medeniyetten an'aneler almıştır : Türk medeniyeti, İslâm medeniyeti, Avrupa medeniyeti. Umûm medeniyetleri ve harsları mukayese ederek cemiyetlerin ve müesseselerin tabi olduğu kanunları arayan mücerred ilme *mukayeseli içtimâiyât* denilir. Yalnız bir millete ait harsın mensup olduğu medeniyetlerden ne sûretle temayüz ederek nasıl hususî bir renk aldığı ve kendi şahsiyeti dairesinde nasıl tekamül ettiğini arayan marifete de *millî içtimâiyât* denilir. Mukayeseli içtimâiyât tamamiyle şey'i olabildiği için müsbet bir ilim mahiyetindedir. Millî içtimâiyât az çok nefsilikten kurtulamadığı için ötekine ne kadar kuvvetli bir sûrette istinad ederse etsin, daima bir sanat hükümünde kalır.

Mukayeseli içtimâiyât şubeleri olan mukayeseli dîniyyât, mukayeseli ahlak, mukayeseli hukuk, mukayeseli lisâniyyât, mukayeseli iktisat, mukayeseli bediyyât da birer ilimdir. Gerek bunların ve gerek umûm medeniyetler ile harsların mukayesesiyle işigal eden *umûmî içtimâiyât* ise içtimâî ilimlerin en mücerred ve en umûmîsidir. Fakat millî içtimâiyât gibi onun şubeleri olan millî dîniyyât, millî ahlak, millî hukuk, millî iktisad, millî lisâniyyât, millî bedi'iyât da sanat mahiyetindedir.

MİLLÎ İÇTİMÂİYÂTIN Mİ'YÂRI

Her an'ane bidâyette millî örfe müstenid bir müessese mahiyetindedir. Bilahere başka milletler tarafından da kabul edilerek beynülmilel bir mahiyet alınca beynülmilel örfler olmadığı için *an'ane* sırasına geçer. Beynülmilel an'ane mazrufsuz bir zarf hükümündedir. Her milletin kendi örfünü bu zarfa mazruf yaptığı içindir ki an'enenin boş bir zarf olduğu farkedilemez. Çünkü beynülmilel zarf millî mazrufla birleşerek an'ane şeklinden çıkmış, artık bir müessese şeklini almıştır. Bunun için her millet beynülmilel an'aneleri millî müesseseler haline koyarak temsil eder. Bu temsil şuursuz bir sûrette yapıldığı için kimse farkında olmaz. Hatta an'-

ane müessese şekline geçince az çok tagayyüre uğradığı halde bunu temyiz eden bulunmaz. Herkes an'ane eski şeklinde yaşamaktadır zanneder. Yazı, kitap ve dârü't-tedris olmasaydı, bu hal gayet tabii bir sûrette cereyan edecekti. Fakat an'anelerin kitaplarda aynen yazılması ve medrese, mektep gibi dârü't-terbiyelerde aynen idâme edilmesi bu tabii temsile mani oluyor. Binaenaleyh bu gibi vasıtalarla tesbit edilen an'anevî zarflar millî mazruftan ârî kalabilir. Mesela Türk harsındaki Türk an'aneleri kitaplarda yazılmadığı ve bir medrese yahut mektebin himayesine mazhar olmadığı için ya büsbütün unutulmuş yahut millî örflere uyararak onlarla beraber tekamül etmiştir. Halbuki islâm an'aneleri eski medresenin, Avrupa an'aneleri eski mektebin taklitçi muhafazakarlıkları sayesinde bu temessülden muaf kalmıştır. Türk harsı eski Türk medeniyetini kendi hâl-i hazırına uydurduğu halde henüz islâm ve Avrupa medeniyetlerini temsil edememiş, binaenaleyh tam bir hars olarak teşekkül etmemiştir. Bu hizmetin ifası için iki âmil lazımdır ki biri yeni bir medrese, diğeri yeni bir mekteptir. An'aneler biri ferdî, diğeri içtimâî olmak üzere iki nevi vicdan ile tesadüm edebilir. Ferdî vicdan şuurdur ki havâssın müşahedeleri demektir. Keyfiyetleri temyizden ibaret olan havâssın müşahedeleri ferdî tecrübelerdir. An'anelerin ferdî tecrübelerine muhalefeti tezahür ettikçe bundan *ilmî tenkid* doğar. Bu tenkidden müsbet ilimlerle beraber *akl-ı mücerred* [*Raison abstraite*] dediğimiz meleke tekevvün eder. An'enenin musâdım olabileceği içtimâî vicdan ise örftür. Şuur, eşyadaki keyfiyetleri temyiz eden bir idrak ise, örf de eşyadaki kıymetleri takdir eden başka türlü bir idraktır. Keyfiyetlerin temyizi ferdî, kıymetlerin takdiri ise içtimâîdir. Şuurun müşahedeleri ferdî tecrübeler olduğu gibi örfün tecellileri de içtimâî tecrübeleridir. An'enenin bu içtimâî tecrübelerine münâkız olmasından *harsı tenkid* zuhur eder. Bunun neticesi olarak da millî marifetlerle beraber *akl-ı selim* [*Bons sens*] dediğimiz meleke tevellüd eder. Kant akl-ı mücerrede *akl-ı mahz* [*raison pure*], akl-ı selime *akl-ı amelî* [*raison pratique*] namını vermiştir. Kant, içtimâî kıymetlerin yani din ile ahlakın istinadgahı olan mâ ba'du't-tabî'ayı akl-ı mahz ile hedem ettiği halde akl-ı amelî ile yeniden inşa eylemiştir. Bu da gösterir ki akl-ı mücerred an'ane ile ferdî şuurun muârâzâsından ve akl-ı selim ise an'ane ile içtimâî örfün muârâzâsından husûle gelmiştir. Binaenaleyh hüsn ve kabhe yani

kıymet hükümlerinde akl-ı mücerred miyâr olamaz. O yalnız şe'nîyet nükümlerinde hakimdir. An'ane esasen örften müştak olduğu için bu hususta miyâr olabilirse de ekseriya isabetten uzak kalır. Çünkü an'ane millî örfü ihtiva etmediği zamanlar ya boş bir zarftan yahut muzır bir *pes zinded*den ibarettir. Kıymet hükümlerinin miyârı ancak örfdür yahut onun vasıtasıyla an'anenin tenkid edilmesinden selikî bir sûrette doğan akl-ı selimdir. Akl-ı selimin en feyizli tecellisine «*dehâ*» namı verilir. Dâhiler akl-ı selimde son dereceyi bulanlar yani örfü en vâzıh bir sûrette duyanlar ve yaşayânlardır. Örf halkın vicdanında münteşir bir şu'â'lar huzmesi gibidir. Bu şu'â'lar huzmesi bir adesenin mihrak noktasında tekasüf ve temerküz etmedikçe muharrik bir şule mahiyetini alamaz. Dâhinin ruhu işte bu adese hükmündedir. Dâhî içtimâî güneşe karşı tutulmuş bir pertavsızdır. Pertavsızın yakıcılığı güneşten geldiği gibi dâhinin müessiriyeti de örfe tecelligah olmasından neş'et eder. Akl-ı selimin icâbatını sırf amelî bir sûrette icrâ edenlere de *kahraman* namı verilir. Dâhiler nazari kahramanlar kahramanlar amelî dâhilerdir. Akl-ı selimi daha az bir miktarda hâiz olanlara da *ârif* namı verilir. Milletın mümessilleri, dâhileri, kahramanları ve ârifleridir. Millî un-mûzeci vasatî un-mûzecde görmek hatadır. Onu ancak dehâî un-mûzecde aramak lazım gelir. Vasatî un-mûzec ferdi vicdanların muhassılasını gösterir. İçtimâî vicdanı, millî şahsiyeti kat'iyen irâe edemez. Bir milletin güzideleri dâhileri, kahramanları, ârifleridir. Âlimler, mütefenninler tahsil vasıtasıyla bir takım hünerler iktisab etmiş kimselerdir. Basit ruhlu insanlar çalışarak âlim yahut mütefennin olabilir. Fakat dâhî, kahraman, ârif olamaz. Binaenaleyh âlimler ve mütefenninler eğer ayrıca akl-ı selime de mazhar değil iseler milletin güzidelerinden ma'dûd olamazlar. Onlar akl-ı mücerrede malik oldukları için ilmî ve fennî işlerde büyük hizmetler îfa edebilirler. Fakat akl-ı mücerred kıymet hükümlerinde miyâr olamayacağı için onların ne fikirleri ne de hareketleri millî içtimâiyâtta bir mikyasa olamaz. İlim mütehasısları için kıymet hükümlerine dair söz söyleyebilecek olanlar ancak mukayeseli içtimâiyâtın mütehasıslarıdır. Çünkü bunlar da tedkiklerini akl-ı mücerred tarikiyle icrâ etmekle beraber mevzûları akl-ı selimden yani onun menbaı olan örften ibaret olduğu için bu hususta en ziyade salâhiyyettar olan kimselerdir. Millî un-mûzec, bir de ferdi ruhları içtimâî ruh içinde eriten büyük tecem-

mülderde yani buhranlı anlarda tecelli eder. Mesela Türkün millî unânî en bariz sûrette Çanakkale Müdafaası anında görüldü. Sükûn zamanlarında yaşanan hayat millî hayat değildir. O zaman ancak ferdî hayatlar yaşanılır. Bunun içindir ki dâhiler, kahramanlar sükun zamanlarında zuhur etmez. Bu gibiler, ancak buhranlı zamanlarda tekevvün eder. Müstesna ahval ve vekâyi ferdiyeti unutturur. O anlarda fertler içtimâî galeyan içinde ancak millî hayatı yaşarlar. Sükun zamanında fertler kıymet hükümlerine lâkayt görünebilirler. Halbuki buhran zamanlarında teşekkül eden *cumhur* [*Foule*] lar teveccüh ettikleri bir mevzû'u ya takdis yahut tel'in ederler.

Düşünceleri iman, fikirleri mefkûre, niyetleri azim, temayülleri vecd kuvvetini alır. Buhran adeta içtimâî bir hurdebîn gibidir. İçtimâî duyguları bariz bir şekle sokan bir kuvve-i mükebbireye maliktir. Başka vakitler gizli kalan millî örfler bu dakikalarda vâzih bir sûrette tezahür eder. Millî örflerimizin tecellisi demek olan yeni Türk intibahının menbalarını ararsak, Yunan Muharebesine kadar çıkmamız lazımdır. O muharebe ruhumuzda gizli bazı kuvvetlerin meydana çıkmasını intac etti. Makedonya çeteleriyle müsademe eden ordunun ve bu hale seyirci olan Rumeli ahalisinin rivâl-i mülakatı üzerine heyecana gelmesi gayet tabii bir hareket idi. 10 Temmuz, 31 Mart, Trablusgarp, Balkan Muharebeleri ve nihayet bugünkü Cihan Harbi bizde birçok millî cereyanların doğmasına da sebep oldu. O halde millî örfün bir miyârı güzideler ise, diğer miyârı da buhran zamanlarındaki millî tecellilerdir.

Milletin akl-ı selimi ancak öyle insanlarda ve o gibi anlarda tezahür eder. Akl-ı selim selikî bir sûrette dâhilerde, âriflerde tecelli ederse de, bu kafi değildir. Bu melekeyi usûlî bir sûrette iktisabı imkanı da mevcut olmalıdır. Eğer bu imkan yok ise, millî içtimâiyâtın usûlü yoktur demek olur. Akl-ı selime malik olmak, örfü tanımak yani müesseseleri müstehâselerle peszindelerden ayırmak demektir. O halde meselenin esası (örf ve müesseseler nasıl aranılır?) maddesinden ibarettir.

MİLLÎ İÇTİMÂİYÂTIN USÛLÜ

1) Millî içtimâiyât usûlünün birinci kaidesi teârûf usûlüdür ki esası, bir milletin mütehalif cereyanları arasında *müşterek noktaları aramaktır*. Bir millette birbirine muhalif birkaç içtimâî hareket bulunur ki yekdiğeriyle mübareze ederler. Bu hareketler ekseri esaslarda mütehalif oldukları halde bazı esasları cümlesi kabul edebilirler. İşte bu müşterek noktalar milletin örfüne muvafık olan esaslar demektir. Mesela memleketimizde *Türkçülük, İslamcılık, Asırcılık* namlarıyla üç içtimâî hareket mevcuttur. Bunlar milletimizin mensup bulunduğu üç muhtelif medeniyetin imtizac edemeyerek hâlâ birbirleriyle mücadele ettiklerini gösteren canlı delillerdir. Bu hareketlerin üçü de an'anecidir. Mamafih bu üç zümre aynı millete mensup olduğu için aralarında mutlaka teârûf mevcuttur. Gerek kendi aralarındaki teârüfleri, gerek başka milletlere karşı olan tenakürleri gösterir ki hepsi aynı örfte müşariktirler. Bir milletin içindeki zümreler muttasıl kaplardaki mâyi gibidir. Bu mayi nasıl muvazenet halinde bulunursa, o zümreler de daima teârûf halinde bulunurlar. Fakat örf vicdanlarda gizli bir hâdise olduğu ve meydanda tezahür eden ancak an'aneler bulunduğu için bir cemiyetin fertlerine hariçten bakılınca ruhlarındaki müşabehet görülmeyerek yalnız fikirlerindeki mübayenet görülür. Bununla beraber ekseriya bu üç hareketten birine mensup bazı an'anelerin diğer ikisi tarafından kabul ve istimal edildiği vâkidir. O halde bazı an'aneler hangi medeniyete mensup olursa olsun, üç zümrenin müşterek esasları sırasına girmiş yani müessese ölmüş demektir. Kolay olduğu için evvela lisan bahsini ele alalım : Telefon, telgraf, salon gibi bir takım ecnebî kelimeler vardır ki gerek İslâmcılar, gerek Türkçüler tarafından istimal edilmektedir. O halde bunlar müessese mahiyetini almışlardır. Birçok arabî, fârisî kelimeler vardır ki Türkçülerce lisanın unsurları sırasına geçmiştir.

Kitap, millet, devlet kelimeleri gibi bunlar da müessese mahiyetindedir. Türkçüler bu gibi kelimeleri atarak, yerine Türk cezrinde kelimeler ikame etmeyi düşünmüyorlar. İslâmcılar ve Asırcılar Osmanlı Türkçesinde müstamel olan Türk kelimelerini lisandan atmayı ise hiç hatırlarına getirmemişlerdir. O halde lisan sahasında bu üç zümre arasında birçok müşterek noktalar yani müesseseler

var demektir. Bunun sebebi ise *lisânî örften* ibarettir. Türk aslından olan her kelime Osmanlı Türkçesine geçmemiştir. Lisânî örfün kabul etmediği birçok Türk kelimeleri Osmanlıcadan atılmışlar yani müstehâse halini almışlardır. Sayru, sevicî, gözgü kelimeleri gibi bazı Türkçe kelimeler de lafızda yahut manada bir tagayyüre uğrayarak Osmanlıcaya geçmişlerdir : (Ölük) ölü, (Sarığ), sarı, (Uluğ) ulu, (Urdam), yordam, (Tengiz) deniz şekillerini almıştır. Bunun gibi arapçanın, acemcenin de bütün kelimeleri lisanımızda kullanılamaz. Bunlar içinde ancak lisânî örfün kabul ettiği kelimeler istimal edilebilir. Bu kelimeler de ekseriyetle lafız yahut mana itibarıyla tahavvüle uğrayarak lisanımıza geçmişlerdir. *Nerdiban* : merdiven, *çârcûbe* : çerçeve, *gırbâl* : kalbur, *Zukâk* : sokak kelimeleri gibi ki bunların birincileri müstehâse, ikincileri müessesedir. Ecnebî kelimeler de aynı şarta tabidir. Bu üç zümre arasında müşterek noktaların mevcudiyeti örfçülükten geldiği gibi, aralarındaki ihtilaf da an'aneçilikten doğar. Mesela an'aneci Türkçüler uluğ, görgü gibi örfün kabul etmediği kelimeleri yani müstehâseleri istimal edince, diğer iki zümre buna karşı isyan eder. An'aneci İslâmcılar *dikkat* kelimesini incelik manasında kabul ederek onun yerine *tahdîk* yahut *iltifat* kelimelerini kullanınca diğer iki zümre bunu hande ile karşılar yahut yine aynı zümre *nerdiban*, *çârcive*, *zukâk*, *gırbâl* gibi kelimeleri eski şeklinde kullnınca aynı neticeye hedef olurlar. Aynı ceza ecnebî kelimeler hakkında da tatbik olunur. Lisanımızda müstamel olmayan ecnebî kelimeleri kullannlar *Araba Sevdası*'nda görüldüğü vechile kendilerine gülünç yaparlar. Yahut Paris'e Pari, Avrupa'ya Orup, cıgaraya sigara denilirse aynı hali alırlar. Bu misal gösterir ki *Türk Harsı* ile *Türk Medeniyeti* ayrı ayrı şeylerdir. Türk medeniyeti eski Türk an'anelerinin mecmû'udur. Türk harsı ise bugün Osmanlı Türklerinin örfünde yaşayan muhtelifü'l-menşe müesseselerin mecmû'udur. Türk medeniyetçileri Türk an'anecileri demektir. Türk harsçıları ise Türk örfçüleri demektir. Lisanda gördüğümüz bu farkı diğer her nevi müesseselere de tatbik ettiğimiz sûrette *Medeniyet Türkçüleri* ile *Hars Türkçüleri* arasındaki büyük fark meydana çıkar. Ve Hars Türkçülerinin islâmcılık ve asırcılık ile gayet kolay i'tilâf edebilecekleri anlaşılır. Bir milleti vücuda getiren âmiller teârûf ve tenâkür esasları olduğu için beynülmilel medeniyetlerden alınan an'aneler mutlaka örfе uyarak müessese mahiyetine girmiş bulunur.

Ve millî müesseseler an'anelerin beynülmilel şekillerinden mutlaka az çok farklı bulunur. O halde *Millî Hars* şuurlu bir hal almamış olsa da mevcuttur. Yalnız onu beynülmilel medeniyetlerden temyiz ederek şuurlu bir hale getirmek lazımdır. Bunun için de örfte yaşayan müesseseleri örfte yaşamayan peszindelerden ayırmak icabeder. İşte bir milletteki mütebayın zümrelerin müştereken kabul ettikleri an'aneler örfte yaşayan millî müesseseler demek olduğu için bunları bulmakla millî ve millî harsı tanımış oluruz.

1) *Tenâkür kaidesi* : Millî içtimâiyât usûlünün ikinci kaidesi de aynı medeniyet zümresine mensup muhtelif milletlerin müesseseleri arasındaki aşikar yahut gizli mübayenetleri aramaktır. Bu sûretle müşterek bir an'anenin muhtelif milletlerde ne gibi tahavvüllere uğradığı ve birbirine menzemeyen nasıl müesseseleri doğurduğu meydana çıkar. Bir medeniyete mensup milletler zahirde birbirine benzedikleri halde, hakikatte yekdiğerine mübayindirler. Bunu görmek için an'anelerin müşabehetine aldanmayarak, müesseselerin mübayenetini aramak iktiza eder. Mesela Avrupa medeniyeti Avrupa milletleri arasında müşterektir. Bununla beraber Alman milleti kendine mahsus olan dinî, ahlakî, hukukî vicdanları, bedî'î ve lisanî zevki, ilmî ve iktisadî usûlleri diğer milletlerin bu gibi âmillerinden temyize çalışmaktadır. İşte bu temyiz ameliyeleri neticesindedir ki Alman harsının yani Alman örfünün hakikati meydana çıkmaktadır. Bunun gibi Osmanlı Türkü de kendi müesseselerinin gerek diğer Türk şubelerinden, gerek sair islâm kavimlerinden ve Avrupa milletlerinden hangi farklarla ayrıldığını aramalıdır ki millî örflerini temyize ve millî harsını şuurlu bir hale getirmeye muvaffak olsun.

İhsâiyât Usûlü : Kıymet hükümlerinin yani içtimâî kaidelerin nüfuz ve kuvvetini ölçmek için de elimizde bir vasıta vardır ki ihsâiyât usûlünden ibarettir. Aynı medeniyete mensup muhtelif milletlerde aynı an'aneye ne nisbette riayet edildiği ihsâiyât rakamlarıyla tayin edilebilir. Bu ihsâî rakamların mukayesesıyla aynı an'anenin müşterek bir medeniyete mensup milletlerin aynı derecede mutâ' olmadığı tezahür eder. Bu tarik ile de her millete mahsus örfler, gayet şey'î bir sûrette tayin edilebilir.

Millî içtimâiyât usûlüne bu saydığımız kaidelerden başka diğer kaideler de ilave edilebilir. Biz şimdilik burada bu kadarıyla iktifa

ediyoruz. Mamafih, millî örfleri tayin edebilmek için her şeyden evvel alınması lazım gelen bir vaziyet vardır ki şundan ibarettir : Millî örfleri arayacak bir müteharri, milletin mensup olduğu medeniyetlerden hiçbirine inhisarcı bir sûrette taraftar olmamalıdır. Mesela Osmanlı Türkünün millî örflerini tayin etmek isteyenler ne eski Türk medeniyetinin, ne islâm medeniyetinin, ne de Avrupa medeniyetinin inhisarcı bir taraftarı olmamak lazım gelir. Çünkü an'aneçiler canlı örfleri göremezler. Bundan başka örf, resmî kuvve-i müeyyidelere istinad etmediğini, belki resmî kaideler manevî kuvve-i müeyyidelerini örften aldığını hatırdan çıkarmamak iktiza eder. Akideler ve kanunlar, örfe mübayin oldukları dakikada manevî kuvve-i müeyyidelerini kaybederler. Binaenaleyh artık uzun müddet maddî bir kuvve-i müeyyideye de malik kalamazlar. Bu gibi müesseseler kendiliğinden terkolunduğundan “adem-i istimâle uğramış” addolunurlar. Millî içtimâiyât usûlünde en büyük tehlike, *örfî âdet* [*contume*] ve *teâmül* [*moeurs*] ile iltibas ettirmektir. Âdetin ve teamülün makbulü de, merdûdu da mevcut olabilir. Bunlar örfe muvafık bulundukça makbul, muhalif bulundukça merdud mahiyetini alırlar. Binaenaleyh âdet ve teamül an'aneler zümresine mensupturlar. Kur'ân-ı Kerîm'deki örf Fransızcadaki [*opinion*] kelimesinin mukabilidir. Bir milletin örfü yani *opinion*'u, içinde yaşadığı zamandaki içtimâî vicdandır ve bu içtimâî vicdan ise yalnız makbul olabilir, merdûd olamaz. Gelecek makalede bu ciheti tavzih edeceğiz.

3) *Telif Kaidesi* : Bir millet örfte müşarık bir heyet olduğu için onun içindeki mütebayin zümreler telif olunabilir. Bu telifi yapabilmek için evvela o zümrelerin medeniyetçi ve harsçı şekillerini ayırmak lazımdır. Mesela islâmıcılığın medeniyetçi şekli fıkıhçılıktır. Halbuki islâmıcı olmak için mutlaka fıkıhçı olmak iktiza etmez. Fıkıh islâmiyetin ikinci asrında zuhur etmiş medresevî bir an'anedir. İslâmiyetin en âli zamanı fıkıhın zuhurundan evvelki zaman olduğu gibi asr-ı hâzırda fıkıha tamamiyle tabi olmayan bir islâm hayatının yaşandığını da görüyoruz. Sadr-ı islâmda fıkıhı kabul etmeyen ehl-i hâdis, kelamı kabul etmeyen mütekaddimin ve bilahele fıkıh ile kelamın (kâl)i yerine (hâl)i ikame eden mutasavvıfa canlı bir islâm harsı yaşamışlardır. Bunlar gibi niçin bugünün örfçüleri de canlı bir islâm harsı yaşayamasınlar? Mesela Türkçülü-

ğün medeniyetçi şekli töreciliktir. Halbuki töreden evvel bir Türk medeniyeti olduğu gibi bizzat töre de Kültigin kitabesiyle Kutadgu Bilig'de, Cengiz'in Yasasında, Timur'un Tüzüklerinde, Fatih ve Süleyman'ın Kanunnamelerinde başka başka şekiller almıştır. Bundan başka Osmanlı Türklerinin yaşadığı bugünkü harsî hayat da bütün Türkler arasında taammüm ederek yeni bir Türk medeniyeti meydana getirmektedir. O halde islâmcılık fıkıhçılık demek olmadığı gibi Türkçülük de törecilik demek değildir. Bunun gibi asırcılığı da mutlaka avrupacılıktan ibaret sanmamalıdır. Muasırlaşmak başka şey, avrupalılaşmak ise başka şeydir. Bu iki meslek arasında yakınlık var ise de ayniyet yoktur. O halde fıkıhçılık, törecilik, avrupacılık telif olunamaz. Çünkü bunların üçü de an'aneci ve taklitçidir. Halbuki hakikî islâmcılık, hakikî Türkçülük ve hakikî asırcılık esasen milletin şuursuz vicdanında mu'telef bir sûrette beraber yaşadıkları için şuurlu şekilde de telif olunabilirler.

4) *İstişhad Kaidesi* : Bazı gazeteler ve mecmualar *istihrac* (*Enquete*) tarikiyle içtimâî temayülleri anlamaya çalışırlar. Millî vicdan vasatî unmûzede tecellî etmediği için bu vasıta ile içtimâî hakikatler elde edilemez. Millî vicdan ancak dâhilerde, kahramanlarda, âriflerde tecellî eder. O halde istihrac ancak bu gibi zatlardan yapılmalıdır. Mamafih istihrac bunlara tahsis edildiği sûrette de telkin neticesi olarak kendi duygularından ziyade o andaki zihni mütalaalarını beyan edebilecekleri için bu vasıta daima faydalı olmaz. Bundan başka bunlardan bazısı berhayat bulunmadığı için reyleri sorulamaz. Halbuki bu gibi zatlar bir takım samimî dakikalarda tekellüf ve tasannua düşer olmaksızın bazı sözler söylemişler ve işler yapmışlardır ki millî içtimâiyât nokta-i nazarından gayet kıymetlidir. İşte bu gibi sözleri ve tarz-ı hareketleri vesika ittihaz etmek tarîkine *istişhad* usûlü denilir. Mesela Namık Kemal'den millî içtimâiyât için birçok istişhadlar yapabiliriz. Onun Tanzimat hareketini aynıyle kabul etmemesi, 93 Kânûn-i Esâsîsi yapılırken (hukûk-i hükümrânînin muhafâzâsı lüzumuna dair) Abdülhamid'e mektup yazması millî vicdanın tecellilerinden ma'düddür. Büyük adamlardan başka büyük buhranlar da istişhad için birer vesika teşkil eder. Mesela 31 Mart hâdisesi hükümdara, türklüğe ve islâmiyete kıymet vermemek, ittihâd-ı anâsır fikrine büyük bir ehemmiyet atfetmek hareketlerine karşı millî bir tezahür addolunabilir.

5) *Milletin Unmûzecini Tayin Kaidesi* : Mukayeseli içtimâiyât cemiyetleri bir takım cinslere ve her cinsi de bir takım nevilere ayırarak içtimâî unmûzecler husûle getirir. Bu sûretle her millet herhangi bir içtimâî cinsin bir nevine mensup olmak lazım gelir. Her içtimâî cinse ve nevine elverişli olan örfler ve müesseseler ve bunların tabi olduğu kanunlar malum olacağı için bir milletin cinsi ve nevi taayyün edince örf ve müesseselerinin de anlaşılması lazım gelir. Bu sûretle müesseseler ile müstehâseler ve peszindeler kolayca tefrik olunabilir. Cemiyetler, aşiretler ve devletler iki cinse ayrılır.

Devletler, medine, saltanat ve asrî devlet namıyla üç nev'e tefrik olunur. Türkler islâmiyetten evvel Asya'da medineler halinde idiler. Osmanlılar devrinde bir salanat [empire] teşkil ve seyyar medineler halinde boy beyleri yerine sancak beylerini ikame ettiler. Tanzimat ve inkılabla başlayan hareketler ile Osmanlı Türkleri asrî bir devlet olmaya başladılar. *Asrî devlet şâri'* bir hükümete, müstakil bir harsa, millî bir iktisada malik olan cemiyet demektir. Türklerin bu vaziyeti taayyün edince, artık hangi an'anelerin peszinde mahiyetini aldığı ve hangi an'anelerin müessese hükmüne geçtiği kolayca anlaşılabilir. Örf ve müessese salim olan içtimâî hâdiselerdir. Müstehâseler ile peszindeler ise marazî hâdiselerdir. Millî içtimâiyâtın vazifesi müstehâselerin yeniden canlanmasına meydan vermemek, peszindelerin izâlesine ve müesseselerin takviyesine çalışmaktadır. Fakat bazı kere örf ve müessese de marazî olabilir. Bir millette bazı müesseseler bir arızaya uğramak dolayısıyla vakfe-i tekâmüle düşer olur. Bu sûretle o müesseseler milletin mensup olduğu içtimâî nevide bulunması lazım gelen derece-i tekemmüle vasıl olamaz. Binaenaleyh vakfe-i tekamüle uğramak sâikasıyla bazı örfler ve müesseseler *pesmande* [*arriéré*] kalır. Mesela bizde din sahasında taksim-i a'mâl husûle gelmediği yani zahidler ve fakihler dinî vazifelerini ihtisas dairesinde ifa etmedikleri için herkes kendini zahidlere ve fakihlere muhassas vazifelerle mükellef zanner. Memleketimizde dinî laübalilikle beraber taassub ve riyânın hükümran olması bundandır. Milletın hangi nev'e mensup olduğunun bilinmesi bu hastalığın tedavisini de temin eder.

İçtimâiyât Müderrisi

ZİYA GÖKALP